

СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СЛАВІСТИКИ

Не так уже й багато знайдеться, мабуть, в історії українського літературознавства минулого століття й особливо славістики імен тією ж мірою знаних і шанованих, як ім'я академіка Г. Вервеса. Серед інших яскравих, самобутніх і колоритних представників його покоління, котрі волею щасливої наукової долі зібралися в 60–80-ті рр. минулого століття в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук (Л. Новиченко, Д. Затонський, М. Сиваченко, Н. Крутікова, М. Яценко, В. Микитась та ін.), він не лише не загубився, а став своїм серед своїх і цілком заслужено сприймався в цьому потужному сузір'ї як самостійна й самодостатня зірка.

Григорій Вервес усе життя й усі сили присвятив українській радянській славистиці. Він підняв її в буквальному розумінні слова з “нуля”, виплекав і випестував, увівши як рівноправного партнера до кола провідних славістичних шкіл світу. Він, зрештою, став, з одного боку, науковим авторитетом (“гуру”), з другого – символом цієї галузі з усіма її здобутками й досягненнями, з усіма недоліками та вадами. Син своєї доби, своєї Батьківщини України й батьківщини Кіровоградщини, учений не міг вирватися з міцних обіймів часу, навіть якби дуже цього хотів. Він і не хотів, бо прагнув іншого. Проблеми на кшталт утисків цензури або тоталітаризму його практично не обходили. Він намагався бути лояльним громадянином, старанно їх уникаючи або відводячи погляд, якщо хтось або щось пов'язане з ними наближалось до нього надто близько.

Коли мені восени 1980-го, після закінчення слов'янського відділення філфаку Київського університету, судилося потрапити до Інституту літератури й опинитися у відділі літератур слов'янських народів, який очолював Г. Вервес, йому щойно виповнилося 60. Він перебував у розквіті наукових сил і творчої наснаги. У його науковому доробку вже було декілька ґрунтовних проєктів, індивідуальних і колективних, були успіх і визнання. Утім він, як мені здалося, не надто цим переймався, думаючи про майбутнє – і відділу, і славістики, готуючись до XIII Міжнародного з'їзду славістів, який мав відбутися в Києві 1983 року, мріючи про нові праці.

Саме в цей період Г. Вервес почав виношувати ідею написання дослідження, яке мало стати справою його життя, – колективної багатотомної праці “Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті”. У роботі над цим виданням (воно, як відомо, зрештою, побачило світ у п'яти томах, два останні з яких – це бібліографічні відомості про сприйняття слов'янських літератур в Україні, української літератури – у світі) він, на мій погляд, виявив свої кращі риси і як науковця, і, як це називалося в ті часи, “організатора науки”.

Згадане дослідження – це, поза сумнівом, вершина української славістики другої половини ХХ ст. й водночас її квінтесенція. У праці бачимо як те, що в галузі було доброго й корисного, так і те, що з висоти нинішнього історичного досвіду виглядає неправильним, застарілим і навіть хибним. Студію з повним правом можна вважати візитною карткою слов'янського літературознавства. Аж ніяк не менше підстав, гадаю, називати її візитівкою її ініціатора, організатора, натхненника – академіка Григорія Вервеса.

Ті, хто багато спілкувався або працював із Григорієм Давидовичем і добре знав його вдачу, могли припустити, що з колективною монографією, про

котру йдеться (у відділі її робоча назва, яку нерідко вживав і її керівник, була “п’ятитомник”), він пов’язував мрії й бажання не лише суто творчого характеру, а й такі, що більшою мірою продиктовані людськими амбіціями. Навряд чи помилюся, коли скажу, що Г. Вервес сподівався одержати за неї Шевченківську премію, і треба визнати, що шанси саме на такий розвиток подій залишалися аж до кінця 80-х років.

Проте сталося так, що головне дітище провідного славіста України з незалежних від нього – “позаславістичних” – причин не виправдало сподівань свого автора. Замість вдячності сучасних і прийдешніх поколінь учених України і світу книжка принесла Г. Вервесові розчарування. Обставини склалися так, що робота, яку він без перебільшення вистраждав і якою так пишався, виявилася морально застарілою протягом буквально кількох місяців.

Основна причина полягала в докорінній зміні зовнішніх, зокрема позалітературних і позалітературознавчих, обставин життя. Свою роль відіграли й ті внутрішні обставини, про котрі Г. Вервес добре знав іще перед початком роботи над колективною монографією і яким волів не надавати особливого значення, фактично заплющуючи очі на все, що не вкладалося “в концепцію”.

Величезний мінус п’ятитомника виявився в тому, що піднятися на якісно новий рівень осмислення старанно зібраних емпіричних відомостей із царини двосторонніх українсько-інонаціональних зв’язків її авторам так і не вдалося. Усе звелось до повторення того, що вже було сказано про ті чи ті явища. Нічого нового в концептуальному плані запропоновано не було. Покладати відповідальність за це лише на наукового керівника проекту було б неправильно. Адже кістяк авторського колективу становили люди старшого покоління, яким було не до снаги стрибнути вище голови. Наприкінці 80-х Г. Вервес цілком міг би повторити від свого імені думку, приписувану Сталіну: “У мене для вас інших славістів немає”.

Центральні світоглядно-методологічні “ідеологеми” праці можна було б узагальнити сентенціями: “усі слов’янські літератури прийшли до домінування методу соціалістичного реалізму, хоча кожна – своїм шляхом” та “модернізм, хоча й дав поодинокі цікаві художні явища, не витримав конкуренції з реалізмом”. За нових умов життя й мислення ці ідеї не мали жодної ваги, не підлягали жодним уточнювальним коментарям і поясненням. Зафіксований і старанно додержаний у роботі поділ української та інших слов’янських літератур на “наші” і “не наші” почав виглядати як анахронізм. Далася взнаки й неоднорідність складу авторського колективу: окремі розділи монографії читати було не просто нецікаво, а смішно.

Замість очікуваної всенародної слави в дім до вченого постукали зневага та ганьба. Сказати, що він переживав це сильно й болісно, означає не сказати нічого. То більше, що й з інших наукових і життєвих “фронтов” почали надходити невтішні, а часом і просто приголомшливі звістки.

Не вдалося вберегти від впливу нищівного вітру перемін рідний “слов’янський” відділ, якому вчений присвятив майже п’ятдесят років і котрий було піддано переформатуванню, супроводжуваному відтоком чималої кількості фахівців, особливо середнього й молодшого – найбільш плідних і перспективних – покоління. Сумна доля відділу, який почав занепадати просто в нього на очах, стала для Г. Вервеса додатковим потужним ударом. 1992 р. після зміни керівництва Інституту літератури під сумнів було поставлено те, що він уважав своїм святим невід’ємним правом, – його перебування на посаді завідувача

відділу. Інтриги конкурентів утомлювали академіка, якому тоді вже перевалило за 70. Він намагався тримати удар, але виглядати на людях усміхненим і оптимістично налаштованим із кожним днем ставало щоразу важче.

Здаватися Г. Вервес не збирався. Працював і далі, хоча це й було нелегко. Змінилася атмосфера у країні, у суспільстві, в Академії, в Інституті. Змінилася епоха, продуктом якої він був. Ані тягар минулого, ані вік не давали змоги кинути навіздогін.

Приблизно в цей час, якщо мені не зраджує пам'ять, Г. Вервес почав робити те, до чого завжди прагнув, але на що завжди бракувало часу, – читати лекції в Київському університеті імені Тараса Шевченка на слов'янському відділенні. Поєднання академічної науки з освітою вважав нагальною потребою, посилаючись, зокрема, на досвід свого вчителя О. Білецького. Ця сфера багатогранної діяльності Григорія Давидовича ще чекає висвітлення й осмислення. Скажу тільки, що й донині в навчальних планах залишилися спецкурси, започатковані академіком, хоча читати їх на такому рівні, на якому це робив він, досі, на жаль, не вдається нікому.

Ростислав Радишевський

ЗГАДКА ПРО ВЧИТЕЛЯ

Мої спогади – це згадка про двох видатних людей і науковців, поєднаних коханням, приязню, повагою, спільними світоглядними позиціями та філологічними зацікавленнями. Згадка про Григорія Давидовича Вервеса неодмінно викликає в уяві постать найближчої йому людини – дружини Галини Кіндратівни Сидоренко, якій також цього року виповнюється 90 літ.

Важко повірити в те, що поріг помешкання цього видатного сімейства на вулиці Артема в Києві я вперше переступив 35 років тому. Мене, тоді ще студента-чотирикурсника, вразила й захопила привітна і творча атмосфера в родині. З приємністю згадую уроки, поради, зауваження Галини Кіндратівни – керівника моєї кандидатської дисертації, філолога широкого профілю, можна сміливо сказати – ерудита. Від сфери вузьких наукових інтересів – віршування – вона легко переходила до інших галузей гуманітаристики – історії літератури й фольклористики. Через те цікавим викликом стало для неї керування моєю роботою, одночасно полоністичною й українознавчою, компаративістичною й перекладознавчою. Процес підготовки і структура роботи перебували в полі зору обох моїх учителів – і Галини Кіндратівни, і Григорія Давидовича, тому часом із цього приводу виникали дискусії. Коли моя дисертація вже була готова до захисту, то виявилось, що перші три розділи (“Леся Українка та польська романтична традиція”, “Леся Українка та Марія Конопницька”, “Леся Українка та “Молода Польща”) мали типово порівняльний літературознавчий характер, а четвертий було присвячено польським перекладам і критиці творчості письменниці. Григорій Давидович стверджував, що трьох перших розділів для кандидатської дисертації вистачить, проте Галина Кіндратівна ні за що не хотіла відмовлятися від останнього, матеріал до якого – вона це чудово знала – я сумлінно збирав у польських бібліотеках й архівах. Тоді я